

ARCHITECTUUR- EN
BOUWHISTORISCH ONDERZOEK
MET WAARDESTELLING

QUICKSCAN

BBA

BUREAU

VOOR

BOUWHISTORIE

EN

ARCHITECTUURGESCHIEDENIS

V.O.F.

CONCEPT

VIJVERWEGKERK

BLOEMENDAAL

VIJVERWEGKERK BLOEMENDAAL

ARCHITECTUUR- EN BOUWHISTORISCH ONDERZOEK
MET WAARDESTELLING
(QUICKSCAN)

BUREAU
VOOR
BOUWHISTORIE
EN
ARCHITECTUURGESCHIEDENIS
V.O.F

INHOUD

VOORWOORD	5
OVERZICHT OBJECT	6
CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	9
STEDENBOUWKUNDIGE CONTEXT	9
ARCHITECTUURHISTORISCHE CONTEXT	11
ARCHITECT	11
ONTWERPGESCHIEDENIS	11
VOORGANGER UIT 1915	12
BESCHRIJVING EN ANALYSE	12
HOOFDVORM	12
CONSTRUCTIE	13
GEVELS	13
INTERIEUR	13
WAARDESTELLING	15
CONTEXTUELE WAARDESTELLING	15
INTERNE WAARDESTELLING	16
ADVIES	18
BESLUIT	18
LITERATUUR	19
AFBEELDINGEN	20
COLOFON	28

VOORWOORD

Op het ogenblik verliezen veel kerken door teruglopend kerkbezoek en hoge onderhoudskosten hun functie. Vooral kerken uit de 20e eeuw en met name uit de tweede helft van de 20e eeuw treffen dit lot.

In 2009 zijn de Gereformeerde en de Hervormde gemeenten in Bloemendaal en Overveen samengevoegd tot de *Protestante Gemeente Bloemendaal en Overveen*. In 2014 is de Gereformeerde kerk aan de Vijverweg, de zogenoemde Vijverwegkerk, aan zijn functie onttrokken en is het kerkgebouw verkocht. Hoewel de kerk voor Bloemendaal een zekere cultuurhistorische waarde vertegenwoordigd, heeft ze geen monumentale status, noch als rijksmonument noch als gemeentelijk monument. Er is inmiddels toestemming gegeven voor sloop van de kerk.

Hallvard B.V. heeft Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) in Utrecht opdracht gegeven een cultuurhistorisch onderzoek van de kerk in de vorm van een quickscan uit te voeren. Bijzondere aandacht is daarbij aan de oudere vleugel geschonken.

Het veldonderzoek en de rapportage zijn uitgevoerd door ondergetekende.

Drs. Ben Olde Meierink

Utrecht, april/juni 2014

OVERZICHT OBJECT

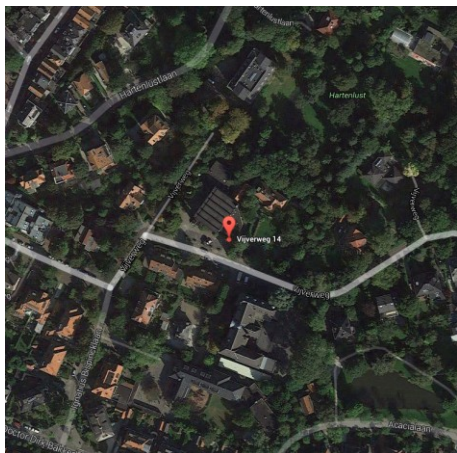
(afb. 1-6b)

1a Omgevingskaart Vijverweg 14, Bloemendaal. Het object bevindt zich binnen het rode kader. De kaart is noordgericht. (Herkomst: www.kadaster.nl)

1b Uittreksel kadastrale kaart. Het pand Vijverweg 14 is geregistreerd onder het kadastrale nummer 10528 (sectie A). De kaart is noordgericht. (Herkomst: www.kadaster.nl)

2. Satellietfoto. De label geeft de locatie van Vijverweg 14 aan. (Herkomst: Google maps)

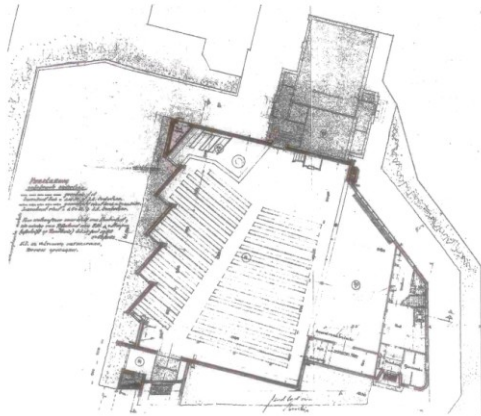
3. De kerk en omgeving vanuit het oosten.

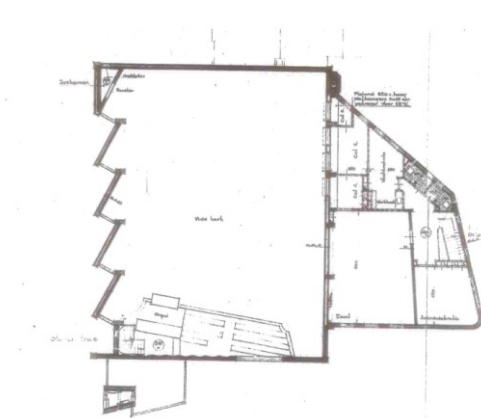
4. De zuidgevel met entree.

5. De westgevel.

6a. Plattegrond, begane grond. Links het ontwerp van H.W. van Kempen uit 1958. Rechts huidige toestand met aanbouwen uit de jaren 70. (Herkomst: brochure *Kerk Vijverweg 14 te Bloemendaal*, Bosch&Duyn, makelaarskantoor)

6b. Plattegrond, verdieping. Links het ontwerp van H.W. van Kempen uit 1958. Rechts huidige toestand. (Herkomst: brochure *Kerk Vijverweg 14 te Bloemendaal*, Bosch&Duyn, makelaarskantoor)

In dit conceptrapport zijn de overige afbeeldingen in lage resolutie achterin opgenomen.

In het definitieve rapport worden de afbeeldingen in hoge resolutie in de tekst opgenomen.

CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

De periode 1945-1965 wordt de Wederopbouwperiode genoemd. Wat betreft kerken betrof het niet alleen herstel en herbouw van de door oorlogsgeweld in de jaren 1940-1945 vernietigde kerkelijke gebouwen. In de oorlogstijd waren vrijwel geen kerken gebouwd en ook in de crisistijd, in de jaren 30, was de nieuwbouw van kerken gestagneerd.

In de periode 1945-1960 werden veel nieuwe kerken gebouwd. Voor een deel betrof het hier herbouw van bestaande kerken, maar het grootste deel was nieuwbouw in nieuwe wijken.

Kerken kenden in de Wederopbouwperiode ten opzichte van andere bouwtypen betrekkelijk weinig beperkingen. De gebouwen bezitten in deze periode een grote architectonische en religieuze diversiteit.

In genoemde periode werden voor de rooms-katholieken veel traditionele kerkgebouwen gebouwd in trant van de Delftse school, waarbij men zich liet inspireren door de vroegchristelijke kerkbouw. De protestantse kerken manifesteerden zich daarentegen vooral in de jaren 50 als 'modern', zowel in architectuurvorm als interieurafwerking. Hierdoor onderscheiden zij zich duidelijk van kerken uit de voorafgaande perioden. Een gemeenschappelijk kenmerk is de geheel of grotendeels vrijstaande klokkentoren met een geringe doorsnede en een open structuur. De toren had bij deze nieuwe protestantse kerken geen symboolfunctie, maar functioneerde vooral als oriëntatiepunt in de nieuwe wijk.

Het streven bij protestantse kerkgenootschappen was om alle gemeenteleden tegelijk te kunnen onderbrengen in een ruimte, hetgeen omvangrijke kerkzalen ten gevolge had. Bovendien ziet men een toename van nevenruimten, die voor het aan de kerk verbonden verenigingsleven waren bedoeld. De Vijverwegkerk past in dit beeld van naoorlogse gereformeerde kerken.

STEDENBOUWKUNDIGE CONTEXT

Het westelijk van Haarlem gelegen dorp Bloemendaal ontstond in de 17de eeuw, toen de bebouwing langs de binnenduinrand ten westen van Haarlem zich meer verdichtte. Er ontstond aan de westzijde aan de voet van de duinrand een langgerekt los gestructureerd lintdorp met drie bebouwingsconcentraties: Dorpsbuurt, Kerkbuurt en Voorbuurt. De Kerkbuurt ontleend zijn naam aan de in 1635 gestichte, nog bestaande, Hervormde dorpskerk. Het gebied ten oosten van de noord-zuid lopende Kennemerweg was vanwege het heldere duinwater zeer intrek voor de stichting van linnenblekerijen, waar het in Haarlem geweven linnen werd gebleekt. In de loop van de 17de en 18de eeuw kocht de Haarlemse en Amsterdamse elite blekerijen in Bloemendaal, die zij transformeerde in buitenplaatsen. Tot de buitenplaatsen, die ontstonden uit linnenblekerijen, behoorde ook de in 1640 gestichte buitenplaats Hartelust (Vijverweg 18)¹ ten zuidoosten van de 17de-eeuwse dorpskerk (afb. 7). In tegenstelling tot veel andere buitenplaatsen bleef ook na de Franse tijd de buitenplaats Hartelust in stand. Rond 1825 zou door de bekende landschapsarchitect Jan David Zocher jr. in opdracht van de toenmalige eigenaar het nog sterk geometrische park worden veranderd in een landschapspark, waarbij de omgeving rond het huis werd bepaald door een grote omgaande slingervijver met daar binnen een hertenkamp.

¹ De schrijfwijze 'Hartenlust' komt eveneens voor. In dit rapport is voor de naam van de buitenplaats *Hartelust* gekozen, conform het monumentenregister.

In 1847 kwam de buitenplaats Hartelust in handen van de rijke bankier Jan Borski, die het oude buitenhuis liet slopen en vervangen door het nog bestaande landhuis naar ontwerp van de Amsterdamse architect Martinus Tetar van Elven. In 1849 zou de buitenplaats Hartelust aan de westzijde worden uitgebreid met de overplaats van de buitenplaats Sparrenheuvel en andere gronden. Tot het eind van de 19de eeuw bleef Hartelust in handen van de bankiersfamilie Borski. Rond 1900 werd het grootste deel van de buitenplaats verworven door de in 1895 opgerichte Binnenlandse Exploitiatiemaatschappij Maatschappij van Onroerende Goederen. Door deze exploitiatiemaatschappij, die ook het villapark Duin en Daal (1897-1898) in Bloemendaal had ontwikkeld, werd het grootste deel van de buitenplaats Hartelust ingericht en verkaveld tot het Villapark Hoog- en Laag Hartenlust, dat zich uitstrekte aan beide zijden van de Bloemendaalseweg. Vanaf 1901 werden tussen de Mollaan-Potgieterweg en de spoorlijn Haarlem-Uitgeest bouwkvelds uitgegeven voor vrijstaande en dubbele villa's en herenhuisen.

De belangstelling voor de kvelds in het villapark viel samen met de bouw van het nieuwe spoorwegstation Bloemendaal in 1900 aan de in 1867 aangelegde spoorweg Haarlem-Uitgeest. Tegelijkertijd met de bouw van het station liet de Binnenlandse Exploitiatiemaatschappij Maatschappij van Onroerende Goederen de Noorder- en Zuider- Stationsweg ontwikkelen, waardoor er ten noorden van de buitenplaats een echte villawijk ontstond. Aan de zuidzijde van het hoofdhuis, aan weerszijden van de oprijlaan, waar tot die tijd de bijgebouwen van de buitenplaats waren gesitueerd, werden ruime kvelds uitgegeven die aan de zuidzijde werden ontsloten door de kronkelende Vijverweg. De bebouwing op de kvelds ten noorden van de Vijverweg concentreerde zich aanvankelijk op het noordelijke deel van de kvelds langs een pad, dat de kvelds van de resterende buitenplaats scheidde. Dit is nog steeds zichtbaar bij het pand Vijverweg 16/16a.

Het landhuis Hartelust zou tussen 1899 en 1915 worden geëxploiteerd als hotel door de Hotelexploitiatiemaatschappij Hartenlust. Vanaf 1916 werd de kern van de buitenplaats met het herenhuis weer particulier bewoond.

In de tuin van de genoemde kavel aan de oostzijde van de naar zuid gerichte oprijlaan van de buitenplaats lieten de Gereformeerden van Bloemendaal, die al sinds 1887 bezig waren met de stichting van een kerk, in 1915 naar ontwerp van de jonge architect J. G. Wolbers een kerk bouwen. Deze werd aanvankelijk slechts voor de helft gerealiseerd. In 1918 volgde het westelijke deel met de toren. De bouw van de kerk in deze villawijk staat niet op zich zelf: ten zuiden van de Vijverweg verrees bijvoorbeeld de Openbare Hartenlust Mavo (Vijverweg 31).

Vanaf 1924 kreeg de Vijverwegkerk een bijzondere functie en wel als de plaats waar de kerkdiensten werden opgenomen om uitgezonden te worden in de ether. De kerk werd daarom bekend als de Radiokerk. Bij de kerk stond twee houten zendmasten, die in WO II op last van de bezetter zijn omgehaald.

De Gereformeerde kerk werd in de jaren 50 door de toename van de bevolking en de grote belangstelling voor het radiowerk en de preken van de toenmalige predikant te klein. De in 1915-1918 gebouwde kerk werd met uitzondering van de vrijstaande 'consistorie' afgebroken. Naar een ontwerp van H.W. van Kempen is in 1958-1960 een nieuwe kerk gebouwd. In 2009 is de Gereformeerde gemeente is samengevoegd met de Hervormde gemeente tot de *Protestante Gemeente Bloemendaal en Overveen*. Het kerkbezoek is intussen sterk teruggelopen en men kerkte afwisselend in de verschillende kerkgebouwen. In 2013 heeft men besloten alleen de 17de-eeuwse dorpskerk te behouden en de Vijverwegkerk aan de eredienst te onttrekken en te verkopen.

ARCHITECTUURHISTORISCHE CONTEXT

Architect

De huidige Vijverwegkerk werd gebouwd naar ontwerp van de Bloemendaalse architect Hendrik Willem van Kempen. Henk van Kempen werd in 1899 geboren. Hij volgde de Middelbare School Bouwkunde, Versierde kunsten en Kunstambachten voor Kunstnijverheid in Haarlem. Daarna vertrok hij na de Eerste Wereldoorlog naar het verwoeste Noord-Frankrijk om ervaring op te doen. Als assistent van een Parijse architect werkte hij mee aan de wederopbouw van Rheims en de herbouw van de Kathedraal van Senlis. In 1925 keerde hij terug naar Nederland en vestigde zich als zelfstandig architect in zijn geboortedorp Bloemendaal. Zijn eerste opdracht was een villa in Aerdenhout, die in 1927 lovend in de vakpers werd besproken. Het leverde hem veel opdrachten voor villa's en landhuizen op.

In de loop van tijd heeft hij in verschillende architectuurstijlen ontworpen.

Aanvankelijk waren zijn ontwerpen sterk op het werk van de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright geïnspireerd. Zo ook het in 1929 gebouwde jeugdhuis (nu Bloemendaalse dorps huis) met bijbehorende dienstwoning aan de Donkerelaan, dat geïnspireerd was op het Tomekhouse van Wright. In 1931 ontwierp Van Kempen de Openbare Lage School aan de Juliana van Stolberglaan 25 in Aerdenhout. Het betreft hier een expressionistische schoolgebouw op een kruisvormige plattegrond in de vorm van een vlinder. Dit type was aan het eind van de 19de eeuw in de Engelse landhuisbouw ontstaan en verspreidde zich via de literatuur over het vasteland. In 1936 ontwierp hij het politiebureau van Bloemendaal in zakelijk-expressionistische stijl met gebruik van gele baksteen en stalen ramen. Het behoorde tot een groot ontwerp voor een nieuw gemeentehuis.

In 1936-1939 restaureerde Van Kempen de uit 1635 daterende Hervormde kerk van Bloemendaal. Paviljoen Het Ronde Huis in Bloemendaal in Zee (in 1944 afgebroken) Na de Tweede Wereldoorlog ontwierp Van Kempen ook kerken en scholen, zoals de Hervormde Sionskerk aan de Eksterlaan in Haarlem met opvallend 'westwerk' in 1952 en in 1954 de Vijverwegkerk, die pas in 1958-60 werd gerealiseerd. Henk van Kempen is ook verantwoordelijk voor een verbouwing van het Eerste Christelijke Lyceum in Haarlem uit 1924-25, waaraan hij een vleugel met vijf lokalen toevoegde. In de nieuwe vleugel kwamen glas-in-lood ramen, die door Van Kempen zijn ontworpen.² Van Kempen ontwierp niet alleen de gebouwen, maar evenals andere bekende architecten uit de eerste helft van de 20e eeuw zoals De Bazel en Berlage, ook de betimmeringen, lampen, decoraties, kleurstellingen en glas-in-loodramen. Van Kempen zag zijn gebouwen als een *gesamtkunstwerk*. In hoeverre dat ook het geval is bij de Vijverwegkerk is onduidelijk. Waarschijnlijk ontwierp hij zelf de glas-in-loodramen, evenals hij dat heeft gedaan voor andere door hem ontworpen gebouwen. Henk van Kempen overleed in Bloemendaal in 1984 op 85-jarige leeftijd.

Ontwerpgeschiedenis

De huidige kerk ontstond als vervanger van de kerk uit de Eerste Wereldoorlog. Aangezien de kerk van J.G. Wolbers vrij ondiep was, werd aanvankelijk gekozen voor behoud van het gebouw en een uitbreiding over de volle breedte naar het noorden om aan te sluiten op de nog bestaande vroeg 20e-eeuwse vleugel. Waarom men deze, oorspronkelijk vrijstaande, vleugel in het nieuwe gebouw wilde opnemen is niet duidelijk. De beide gebouwen ontmoeten zich bovendien onder een lichte hoek. Het oudere eenbeukige gebouw werd niet direct met de kerk verbonden

² Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

In november 1954 maakte H.W. van Kempen een schetsplan met een grote kerkzaal, een smalle en lagere oostvleugel van twee bouwlagen en een smalle westbeuk met een platdak. De kerkzaal kreeg een lichthellend zadeldak, dat gedragen werd door licht gebogen spanten.

Aan de zuidzijde werd de kerk, evenals nu het geval is, voorzien van een tribune met zitplaatsen met aan de zuidwestzijde aansluitend een tribune voor het orgel. In het ontwerp was aan de westzijde van de zuidgevel de ingang voorzien met daarboven (boven de tribune) een groot rechthoekig venster, opgebouwd uit betonnen rechthoeken. Dit element is ook in het huidige gebouw toegepast, maar wel op een andere plaats in de zuidgevel. Tegen het schuine deel van de noordgevel, rechts van het midden, werd de preekstoel geplaatst. Deze ontving daglicht van links door een smalle lichtstrook. Het uiteindelijke ontwerp wijkt weliswaar sterk af van het schetsontwerp, maar heeft veel elementen overgenomen, echter niet altijd op dezelfde plaats.

Voorganger uit 1915

Op de situering en vormgeving van de huidige Vijverwegkerk heeft de voorganger invloed gehad. Deze voorganger, de Gereformeerde kerk van Bloemendaal, werd zoals we zagen in 1915-1918 naar een ontwerp van Johannes Godfried Wolbers uit Den Haag gefaseerd gebouwd. Het gebouw lag vrij dicht aan de Vijverweg, gescheiden door een relatief smal voorterrein (plein). Het was een rechthoekige zaalkerk onder een fors zadeldak met de nok evenwijdig aan de weg. Het gebouw had twee transepten met zadeldaken tussen topgevels. Op de noordwesthoek was tussen hoofdbeuk en transept een toren met lantaarn met een ingesnoerde spits gesitueerd. In de toren was een toegang tot de kerk, terwijl een tweede toegang zich op de zuidoosthoek bevond. Aan de noordzijde bevond zich een smallere en lagere beuk. Aanvankelijk werd vanwege de beperkte financiële middelen in WO I slechts het oostelijke deel gebouwd. In 1918 volgde de bouw van het westelijke deel met de toren.

Ten noorden van de kerk stond tussen de beide woonhuizen een eenbeukig bouwvolume met een afwijkende architectuur. Dit gebouw, waarvan de exacte ouderdom niet bekend is, werd gesitueerd tussen het woonhuis Vijverweg 16-16A en een verdwenen woonhuis aan de oostzijde van de oprijlaan van Hartelust. Het had de nok evenwijdig aan dit laatste woonhuis, dat verdwenen is voor de noordwestelijke uitbreiding van de kerk in de jaren 70 van de 20e eeuw. Het is mogelijk dat het gebouw als catechisatielokaal heeft dienst gedaan in de periode voor de bouw van de kerk in 1915-1918.

BESCHRIJVING EN ANALYSE

Hoofdvorm

De huidige Gereformeerde kerk, die in 1958-1960 op de plaats van de voorganger uit 1915-1918 is gebouwd, bestaat uit een hoge, blokvormige bakstenen zaalkerk met een enigszins vrijstaande klokkentoren aan de zuidwestzijde. Aan de oostzijde bevindt zich een enkele meters teruggelegen zijvleugel, die aan de noordzijde is afgeschuind vanwege de gerende kavelgrens en aan de zuidoostzijde is voorzien van een afgeronde hoek.

Deze oostelijke zijbeuk is lager dan de kerkzaal, maar telt wel twee bouwlagen. In het hoofdvolume bevindt zich boven het dak van de zijbeuk een reeks bovenlichtvensters, die de achter gelegen kerkzaal verlicht. Rechts van het midden is een teruggelegen neveningang. De westgevel is uitgevoerd in de vorm van een zaagtand, waarbij het

schuine vlak van baksteen en het haakse vlak van glas is gemaakt. De halfopen toren op vierkant grondplan bestaat uit twee bakstenen schillen met daartussen een verbindingsconstructie, bestaande uit betonnen 'raamwerken'. Aan de noordoostzijde staat een rechthoekig gebouw met zadeldak, dat nu opgedeeld is in een consistoriekamer en een hobbyruimte. Onder het gebouw is de verwarmingskelder voor de kerk. Het gebouw bezit een vrijwel blinde gevel aan de noordzijde. Ook de inmiddels ingebouwde zuidzijde had een blinde gevel. Tegen het midden van de oostgevel bevindt zich een uitspringend ingangsportaal onder een steekkap met een deurkozijn in een Tudorboog. Tot aan de verbouwing in de jaren '70 van de 20e eeuw bevond zich een vergelijkbare ingangspartij aan de westzijde. In de west- en oostgevel bevinden zich drie gekoppelde Tudorvensters met geblokte bovendorpels in spaarvelden. Deze vensters hebben nog glas-in-lood vensters. De gevels zijn in rode baksteen in halfsteensverband gemetseld. De oorspronkelijke functie van het gebouwtje is niet duidelijk en ook niet de relatie met de kerk. Waarschijnlijk was het voor 1960 de consistoriekamer. Gezien de afwijkende detaillering ten opzichte van de in 1915-1918 gebouwde kerk, is het mogelijk dat het gebouw van een andere architect is en ook iets ouder is. In 1910 was het gebouw nog niet aanwezig. Als het ouder is dan de kerk kan het als catechisatielokaal hebben gediend.

Constructie

Het hoofdvolume van de kerk bestaat uit een betonnen draagconstructie met portalen, die door betonliggers zijn verbonden. De kerkzaal wordt overdekt door een samengestelde betonnen balklaag in de vorm van moer-en kinderbalken. De ruimte tussen de standers is opgevuld met baksteen. Bij de kerk is ook voor de andere constructie-onderdelen beton toegepast. De vroeg 20e-eeuwse vleugel met oorspronkelijk rode pannendak, heeft nog de oorspronkelijke kapconstructie van spanten met haanhout en koningsstijl.

Gevels

In de zuidgevel bevindt zich een groot rechthoekig venster met binnen een betonnen omraming een constructie van betonnen stijlen en schuine en verspringende regels. De ingang tot de kerkzaal in de zuidgevel is geaccentueerd met een betonnen portiek en gecombineerd met de toren. In het oostelijke teruggelegen deel bevindt zich een tweede teruggelegen ingang. De westmuur bestaat uit een zaagtandvormige muur, bestaande uit uitspringende haakse driehoeken, waarvan de zuidoostelijke is verglaasd en voorzien van een verticale reeks glas-in-loodramen in betonnen omraming. De gevels van het vroeg 20e-eeuwse bouwdeel zijn uitgevoerd in rode baksteen in halfsteensverband.

Interieur

De kerkzaal is een rechthoekige ruimte met de ingang aan de zuidzijde onder de orgeltribune. De wanden zijn gepleisterd en versierd met liturgische symboliek. Aan de noordzijde bevindt zich over de volle breedte een verhoging waar het liturgisch centrum is gesitueerd. Hier staan rechts de preekstoel en links het doopvont. De oostwand is geopend naar een lagere aanbouw, waarbij de latei van de opening van de kerkzaal wordt gedragen door ronde stalen pilaren. Boven deze wandopening bevinden zich in verdiepte velden vier vensters met daarboven decoraties in sgraffitotechniek. De westelijke zijwand bestaat uit een reeks van uitspringende haakse driehoeken, waarvan de zuidoostelijke is verglaasd en voorzien van een

verticale reeks glas-in-loodramen in beton. De huidige verhoging is pas in de jaren 70 aangebracht. Afgezien van de kerkzaal zijn alle ruimtes in de jaren 70 van de 20e eeuw gemoderniseerd, waarbij geen oude interieurafwerking bewaard is gebleven. Alleen de gekoppelde vensters met glas-in-lood in de hobbyruimte zijn nog oorspronkelijk.

Inventaris

Bij de bouw van de huidige Vijverwegkerk kreeg de firma D.A. Flentrop te Zaandam de opdracht voor de bouw van een tweeklaviers orgel. Het werd op 21 december 1960 in gebruik genomen. In 2001 is het door dezelfde firma gerestaureerd. Het orgel heeft inmiddels een bestemming elders gekregen en zal worden verwijderd. Tot de inventaris van de kerk behoort ook een in keramiek uitgevoerd doopvont. Deze is in 1960 vervaardigd door de familie Mobach in Utrecht.

WAARDESTELLING

Op basis van de analyse van het gebouw wordt hieronder in combinatie met de cultuurhistorische gegevens een weging gemaakt ten behoeve van de vaststelling van de monumentwaarden. Als uitgangspunt worden de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (2009) aangehouden. Deze zijn vastgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst.

In de *Richtlijnen* wordt een onderscheid gemaakt tussen een ‘contextuele’ en een ‘interne’ waardestelling. In het eerste geval wordt een weging gemaakt van waarden van het bouwwerk ten opzichte van soortgelijke gebouwen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau in de vorm van een cultuurhistorische waardering. De ‘contextuele’ waardering van het onderzochte kerkgebouw is nog niet uitgevoerd, met dien verstande dat ze bij de selectie van de aanvulling voor de uitbreiding van de Rijksmonumentenlijst niet is geselecteerd. Ten behoeve van dit onderzoek is een ‘contextuele’ waardestelling opgesteld. De interne waardestelling zal hier in hoofdlijnen geschieden.

Contextuele waardestelling

I. Cultuurhistorische waarden

Het kerkgebouw is van cultuurhistorisch belang voor het dorp Bloemendaal. Het kerkgebouw bezit cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van een geestelijke ontwikkeling. Het illustreert de wijze waarop de Gereformeerde kerk in de Wederopbouwperiode in de samenleving integreerde. De bijzondere functie als Radiokerk gaf de kerk een functie van landelijk belang. De nieuwbouw kwam voort uit een toenemende populariteit door de radio-uitzendingen en spraakmakende predikant.

II. Architectuurhistorische waarden

Het object bezit architectuurhistorische waarde vanwege de plaats die het kerkgebouw inneemt binnen het oeuvre van architect H.W. van Kempen. De architect was in Bloemendaal en directe omgeving een bekende en gerespecteerde architect. Vooral in het interbellum had hij belangrijke en veelbesproken opdrachten uitgevoerd, die door het werk van de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright waren geïnspireerd. Een aantal kon beschouwd worden als ‘Gesamtkunstwerk’. De kerkzaal met toepassing van glas-in-lood en sgraffito past in deze lijn. De aanpassingen uit de jaren 70 hebben dit beeld wel sterk negatief beïnvloed. De architect heeft bewust gebruik gemaakt van moderne materialen om de architectonische kwaliteit te verbeteren. Vooral in de vensters en de tweeschaligheid van de toren komt dat tot uiting. Een bijzonder aspect betreft het bewust handhaven van de consistorie uit het begin van de 20e eeuw. De vleugel in Engelse Tudorstijl heeft door zijn bijzondere vormtaal, waaronder de vensters en de oostelijke ingang, een bijzondere kwaliteit. Het vertoont overeenkomst met de uit 1900 daterende kapel van het landgoed Weldam, die wel een rijksbescherming heeft.

III. Stedenbouwkundige waarden, ensemblewaarden en landschappelijke waarden

Het object heeft ensemblewaarde als onderdeel van het villapark Hartenlust, dat zich in het begin van de 20e eeuw heeft ontwikkeld na verkaveling van de buitenplaats. De toren van de kerk is een bewuste toevoeging om de kerk visueel een centrale rol in de

wijk te geven. Ook de voorganger uit 1915-1918 had op dezelfde plaats een toren. Daarbij kan ook worden opgemerkt dat de kerk met de buitenplaats en de scholen de hoofdelementen zijn in de wijk ten zuiden van de buitenplaats Hartelust. De relatie met de buitenplaats is visueel niet bijzonder sterk, hoewel kerk en buitenhuis door middel van de oprijlaan visueel zijn verbonden. De uitbreiding van de kerk aan de achterzijde is ten koste gegaan van de visuele samenhang tussen kerk en buitenplaats. Hoewel door de verkaveling in bouwkavels in het begin van de 20e eeuw het oorspronkelijke 'buitenplaats'-beeld en de relatie met de omgeving negatief is beïnvloed, hebben het herenhuis zelf en de tuin (als restant van het park) nog een zekere waarde als buitenplaatsensemble. De kerk strijdt door zijn volume en architectuur met het buitenplaatsensemble om voorrang. Dat is niet het geval met de 'consistorie', die wel past in het buitenplaatsensemble en het villaparkensemble, dat rond de Eerste Wereldoorlog hier ten zuiden van de buitenhuis ontstond. Eigenlijk past de kerk qua schaal niet in de villawijk, hetgeen ook geldt voor de beide scholen aan de zuidzijde van de Vijverweg.

Toetsing aan gaafheid en zeldzaamheid

Het kerkgebouw is van enig belang vanwege de architectonische gaafheid van het exterieur. Alleen aan de noordzijde en noordwestzijde is de kerk door de uitbreiding uit de jaren 70 sterk aangetast. Dat geldt nog meer voor de tot die tijd redelijk gave vroeg-20e-eeuwse 'consistorie'. Door de genoemde uitbreiding van de jaren 70 is een groot deel van de westgevel van dit bouwonderdeel door nieuwbouw aan het oog onttrokken c.q. aangetast. Hierbij is ook fraaie westelijke ingangspartij verdwenen. Het interieur van de kerk is afgezien van de kerkzaal en de spiltrap sterk aangetast en bezit vrijwel geen oorspronkelijke afwerking van enige kwaliteit. Twintigste-eeuwse kerken - vooral naoorlogse kerken - hebben in tegenstelling tot andere bouwtypen vaak hun oorspronkelijke vorm behouden. Hun kostbare onderhoud en relatief beperkte herbestemmingmogelijkheden heeft een kritische houding bij de bescherming tot gevolg gehad. De Vijverwegkerk behoort tot de vele honderden kerken die in de Wederopbouwperiode tot stand zijn gekomen. In *Monumenten in Nederland*³ is de kerk opgenomen. Toch heeft de lokale gemeenschap in Bloemendaal er niet voor gekozen om de kerk op de plaatselijke monumentenlijst te plaatsen.

Interne waardestelling

Bij de 'interne' waardestelling worden de verschillende onderdelen van één bouwwerk (bouwmassa, exterieur, constructie, interieur en afwerking) gewogen. Doel is het bepalen van het relatieve belang van de monumentale waarden van onderdelen van het bouwwerk, voorafgaande aan een verbouwing of restauratie waarbij men voor de keus staat deze onderdelen te behouden, te vervangen of te verwijderen.

De waardestelling maakt gebruik van een indeling in drie categorieën:

- categorie 1: hoge monumentwaarden, deze zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied;
- categorie 2: positieve monumentwaarden, deze zijn van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied;
- categorie 3: indifferente monumentwaarden; deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied.

³ Zie: Literatuur.

Monumentwaarden

Bouwmassa en exterieur

De bouwmassa van de kerk kenmerkt zich door een zekere monumentale kwaliteit, waarbij de bouwmassa van de kerkzaal, maar vooral de bijzondere zaagtandvormige westmuur, de toren en enkele andere details van belang zijn.

Het volume, maar ook het exterieur van de vroeg 20e-eeuwse vleugel, heeft op zich zelf een positieve monumentwaarde, maar deze is door de bouw van de huidige kerk in 1958-1960 en de uitbreiding in de jaren 70 sterk aangetast.

De totale bouwmassa met twee van de drie bouwfasen met een positieve monumentwaarde heeft op zich een positieve monumentwaarde, maar de bouwmassa en de detaillering van de gevels hebben als som van de onderdelen geen hoge monumentwaarde.

Constructies, interieur en afwerking

De constructie van de kerk wordt gevormd door een betonskelet met bakstenen gevels. Deze constructie heeft een positieve monumentwaarde, evenals de kapconstructie van de consistorie-hobbyruimte, die bestaat uit houten spanten met gordingen, dakbeschot en dakpannen.

Het interieur van de kerkzaal is deels met grote zorgvuldigheid gedetailleerd, waarbij vooral de als zaagtand uitgevoerde westwand met gebrandschilderde glaspuien en het uit betonnen 'cellen' opgebouwde venster in de zuidgevel opvallen. Voor de noordwand met het podium, maar ook voor de wandopening in de oostwand geldt een indifferente monumentwaarde. Bijzonder zijn de sgraffito-panelen boven de vensters in de oostwand. Evenals de monumentale trap naar de verdieping hebben deze een positieve waarde. Voor de interieurafwerking van de overige ruimten geldt vanwege de verbouwing in de jaren 70 een indifferente monumentwaarde. Ook de ruimte-indeling heeft een indifferente monumentwaarde.

ADVIES

Herbestemming van een gebouw of delen van een gebouw leidt altijd tot keuzes die mogelijk niet in overeenstemming zijn met de oorspronkelijke bestemming van het gebouw. Handhaving van de oudste vleugel en incorporeren in de toekomstige bebouwing is na te streven, omdat daarmee ook de relatie met de oorspronkelijke functie herkenbaar blijft. Het incorporeren van de toren en de westgevel in het nieuwe ontwerp zou wenselijk zijn. Nader destructief onderzoek van het interieur van de oudste vleugel is nodig om inzicht te krijgen in de oorspronkelijke afwerking.

BESLUIT

Van de oorspronkelijke Gereformeerde kerk, gebouwd in 1915-1918, is alleen de oorspronkelijk vrijstaande consistorie behouden. Deze is in 1958-1960 door architect Van Kempen in de nieuwbouw opgenomen. Het is een bijzonder onderdeel waarvan ontstaan en betekenis nog onduidelijk is. De religieuze gebruiksgeschiedenis is nog steeds afleesbaar aan het gebouw.

De Vijverwegkerk in de stijl van de wederopbouw is een karakteristiek en modern gebouw en kenmerkend voor de kerkontwikkeling. Het is een voorbode van de kerkbouw-ontwikkelingen in de jaren 60. De kerkzaal heeft op dit moment zijn oorspronkelijke concept behouden. Karakteristiek is de verglaasde in zaagtandvorm uitgevoerde westwand met glas-in-loodstroken in betonnen kozijn. Het is bijna onvermijdelijk dat - bij aanpassingen voor welke herbestemming dan ook - de eenheid van de kerkzaal verloren gaat. Inrichting met afzonderlijke appartementen heeft opdeling als gevolg, waarbij de waarde sterk wordt ingeperkt. Een nieuwe architectuur, aansluitend op de architectuur van het nabijgelegen landhuis en de villa's, is een andere mogelijkheid waarbij de belevingskwaliteit van de omgeving van de buitenplaats Hartelust behouden blijft. Ook bij herbestemming van het kerkgebouw is het te wensen dat de omgevingskwaliteit van de buitenplaats Hartelust centraal blijft staan.

LITERATUUR

- Alma e.a.(red.) , P., *Monumentale Kunst, ruimte, beeldende kunst in samenwerking met architectuur*, Wormerveer-Amsterdam z.j. (1956).
- Bekaert, G., *In een of ander huis; kerkbouw op een keerpunt*, Tiel/ Den Haag 1967.
- N. de Jong & N. de Waal Malefijt, 'In gesprek met de architect H.W. van Kempen', *Ons Bloemendaal*, 24 (2000), nr. 2.
- Kempen, J. van, 'H.W. van Kempen', *Ons Bloemendaal* 4 (1990).
- Kraker, de D., *Radiokerk, Gereformeerde Kerk van Bloemendaal*, mei 2014. (NB de publicatie was tijdens het onderzoek nog niet beschikbaar)
- Mourik, W.J.G. van, *Hervormde Kerkbouw na 1945*, 's-Gravenhage z.j.
- Post, W., *Hartenlust, Een historisch onderzoek naar de ontwikkeling van buitenplaats tot woon-en winkelcentrum in Bloemendaal*, Haarlem 1988.
- Steensma, R., en C.A. van Swigchem, *Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw*, Kampen z.j. (1992).
- Stenvert, R., e.a., *Monumenten in Nederland; Noord-Holland*, Zeist/Zwolle 2006, p. 239.

AFBEELDINGEN

7. Huis Hartelust. Het herenhuis werd in 1849 gebouwd en vormde het middelpunt van de buitenplaats.

8. Gezicht op de Vijverwegkerk en omgeving vanuit het oosten.

9. De toren van de Vijverwegkerk (rechts) beheerst de omgeving. Links het front van het buitenhuis Hartelust en de oprijlaan.

10. Luchtfoto vanuit het zuiden met de in 1916-1918 gebouwde kerk met op de voorgrond de Vijverweg en geheel links de oprijlaan naar Hartelust. Achter de kerk het vrijstaande eenlaags gebouw onder zadeldak. De ingang bevond zich in een uitgebouwd portaal onder zadeldak tegen de westgevel. Op de achtergrond de villa uit ca. 1915, die gesloopt is voor de uitbreiding van de kerk in de jaren 70 van de 20e eeuw. (Herkomst: Foto KLM)

11. De in 1915 gebouwde Gereformeerde kerk in zijn oorspronkelijke vorm, waarbij alleen het oostelijke deel van de kerk was uitgevoerd. (Herkomst foto: beeldbank NHA)

12. De Gereformeerde kerk na de uitbreiding in 1918 met het westelijke deel en de toren. (Herkomst foto: beeldbank NHA)

13. De zuidgevel van de Gereformeerde kerk uit 1958-1960. (Herkomst foto: beeldbank NHA)

14. Gezicht op de zuidgevel van de kerk naar het westen, met de vrijstaande toren bestaande uit twee verbonden baksteenschillen.

15. Ingang van de kerkzaal met links het onderste deel van de toren.

16. Overzicht van het rechterdeel van de zuidgevel van Vijverwegkerk vanuit het zuidoosten.

17. Overzicht van de zuidgevel met de teruggelegen en lagere zijvleugel met afgeronde hoek.

18. Gezicht op de westgevel vanuit het noordwesten.

19. Gezicht op de noordgevel van het kerkgebouw. Dit deel is in de jaren 70 van de 20e eeuw toegevoegd.

20. Gezicht op de noord- en westgevel van de consistorie-hobbyruimte (links). Opvallend zijn de rijk versierde geblokte bovendorpels van de gekoppelde Tudorvensters. Tegen de westgevel staat een aanbouw uit de jaren 70 van de 20e eeuw. Geheel rechts de nieuwbouw van de kerk uit de jaren 70 van de 20e eeuw.

21. Zuidelijk deel van de oostgevel van de vroeg 20e-eeuwse hobbyruimte-consistorie met rechts ingangspartij met steekkap. De ingang zelf is met enkele treden toegankelijk, aangezien het gebouwtje al vanaf het begin onderkelderd was. Links de toegang tot deze kelder, die bij de bouw van de huidige kerk ook als verwarmingsruimte in gebruik bleef.

22. Noordelijk deel van de oostgevel van de vroeg 20e-eeuwse hobbyruimte-consistorie met in beide teruggelegen gevelvelden drie gekoppelde vensters met geblokte, gebogen bovendorpels en glas-in-lood.

23. Interieur van de hobbyruimte in het noordelijke deel van de vroeg 20e-eeuwse 'consistorie-hobbyruimte'. De beide Tudorvensters met glas-in-lood en brugijzers behoren tot de oorspronkelijke detaillering. De rest van de ruimte is in het laatste kwart van de 20e eeuw ingrijpend veranderd.

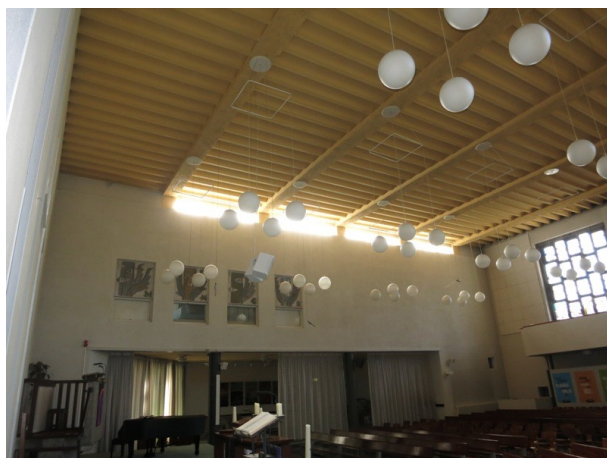
24. Gezicht in de kerkzaal naar het zuidwesten met links de tribune met het orgel van Flentrop. De westwand bestaat uit schuin geplaatste wandvlakken met haaks daarop de vensterstroken met gebrandschilderd panelen.

25. Gezicht in de kerkzaal naar het zuiden met tegen de zuidwand de tribune met het orgel. De zoldering bestaat uit een betonconstructie in de trant van moer- en kinderbinten. In de linker wand (oost) is de opening naar de ruimte voor de avondmaalsviering. Aan de bovenzijde van de oostmuur is onder de zoldering een reeks bovenlichten.

26. Gezicht in de kerkzaal naar het noordwesten met rechts tegen de noordwand het niet oorspronkelijke podium met de preekstoel. De zoldering bestaat uit een betonconstructie in trant van moer- en kinderbinten.

27. Gezicht in de kerkzaal naar het oosten. De zoldering bestaat uit een betonconstructie in trant van moer- en kinderbinten. In het midden van de oostwand is opening naar de zijruimte voor de avondmaalsviering. Op de verdieping vier binnenvensers, gecombineerd met een kunstwerk in sgraffito.

28. Gezicht op de oostmuur van de kerkzaal. Op de verdieping vier nissen met sgraffitto kunstwerken (de vier evangelisten) gecombineerd met vensters.

29. Gezicht op de noordwesthoek van de kerkzaal met het door de Firma Mobach uit Utrecht gemaakte doopvont.

COLOFON

Omslag:-

CONCEPT**Vijverkerk te Bloemendaal****Architectuur- en bouwhistorisch onderzoek met waardestelling
(Quickscan)**

Auteur: drs. B. Olde Meierink
Datum: juni 2014
Opdrachtgever: Hallvard B.V. Amsterdam
Projectnummer: 654
Redactie: -
Uitvoering: BBA
Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis v.o.f.
Vondellaan 102
3521 GH Utrecht
030 7519872
bba@bouwhistorienederland.nl
www.bouwhistorienederland.nl

© Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.